

Csonka-Takács Eszter: Az UNESCO szellemi kulturális örökség egyezményének hazai megvalósítása. A Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság tevékenysége. (kézirat, 2009)

2009 áprilisától a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezeti egységeként létrejött a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága. Az igazgatóság funkciója, hogy segítse az egyezményben részes államot (közvetlenül az Oktatási és Kulturális Minisztériumot) a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló UNESCO egyezményrel kapcsolatos szakmai feladatok megvalósításában. A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban megalakult igazgatóság megtestesíti az UNESCO által is szorgalmazott általános törekvést, a kulturális örökség minden területének egymással összhangban megvalósuló együttes szemléletét és védelmét. Működéséhez modellül szolgál a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központjának és a KÖH szervezeti egységeként létrehozott Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága Titkárságának tevékenysége.

Az igazgatóság munkatársai dr. Csonka-Takács Eszter néprajzkutató és Havay Viktória néprajzos, gyakorló népdalénekes.

Az igazgatóság feladata a szellemi örökség UNESCO egyezményének hazai szakmai megvalósítása és az ezzel kapcsolatos feladatok koordinálása. Olyan operatív szakmai szervezetként működik, amely összehangolja a szellemi kulturális örökséghez és elsősorban annak hatékony megőrzéséhez kapcsolódó tevékenységeket és programokat, továbbá összefogja az ezek megvalósításában részt vevő intézményeket és szervezeteket, illetve ösztönzi, elősegíti és koordinálja a szellemi kulturális örökség megőrzésével és védelmével kapcsolatos további, megvalósításra váró teendőket. Biztosítja a szellemi kulturális örökség promócióját a folyamatos és széles körű tájékoztatás révén, valamint nyilvánossá teszi az egyezményből következő hazai feladatokat és a megvalósulás folyamatának eredményeit, hivatalos dokumentumait.

Ennek szellemében feladatai közé tartozik a készülő nemzeti jegyzék gondozása, szakmai hálózat kiépítése, szellemi kulturális örökség honlap üzemeltetése, oktatási anyagok, ismertetőik készítése, konferenciák, továbbképzések szervezése.

A szellemi kulturális örökség fogalma

A 20. század folyamán hangsúlyossá váló kulturális örökség kérdéséről szóló nemzetközi diskurzus következményeként fogalmazódott meg 1972-ben az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (a továbbiakban UNESCO) keretében a **Világörökség Egyezmény** (*Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről*).¹ Magyarország 1985-ben ratifikálta az egyezményt, és máig nyolc magyar helyszín került fel a Világörökség Listára, jelenleg is több helyszín szerepel előkészületben a várományosi listán.

E nemzetközi dokumentum továbbgondolása és az örökség fogalmának kiterjesztése, finomítása eredményeként 2003-ban az UNESCO elfogadta a **Szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményt**.² Magyarország két évi közigazgatási és szakmai előkészítés után 2006-ban a XXXVIII. kihirdető törvény megalkotásával lehetővé tette az egyezmény ratifikálását, melynek eredményeképpen hazánk harminckilencedikként csatlakozott az egyezményben részes államok sorába. (Magyarországot a részes államok első közgyűlésén négy évre beválasztották a Kormányközi Bizottságba.)

Az UNESCO az egyezmény létrehozásával ösztönözni kívánja a szellemi kulturális örökség **megőrzését**, az érintett közösségek szellemi örökségének tiszteletben tartását, az örökség jelentőségének **tudatosítását** helyi, nemzeti és nemzetközi szinten. Továbbá célja a közösségek figyelmének felhívása saját kulturális értékeik és szellemi örökségük jelentőségére, a helyi szellemi erőforrások, kapacitások megtartó erejére, **identitás erősítő hatására**, a megmaradásban, a jövőben betöltött szerepére. Ugyanakkor a nemzeti és nemzetközi szintű közvéleménnyel, továbbá a különböző felelős szervekkel is igyekszik elismertetni a helyi örökség jelentőségét és a megőrzés szükségességét. Erre különböző **megőrzési stratégiákat** ajánl az egyezményben részes államok számára (mint például az ilyen örökség azonosítása, számbavétele, nyilvántartása, dokumentálása, vagy az ezzel kapcsolatos jogalkotás, oktatás, kutatás, archiválás, támogatási rendszer kialakítása, a terjesztés, megerősítés, illetve az örökség különféle aspektusainak felélesztése).

¹ *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Magyarországon az egyezményt az 1985. évi 21. törvényerejű rendelet hirdette ki, majd a „6/1999. (III. 31.) NKÖM rendelet a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottságáról” szabályozta a bizottság mint a kulturális örökségért felelős miniszter tanácsadó testületének működését.

² *Convention for the Safeguarding and Intangible Cultural Heritage*.

A szellemi kulturális örökség (angolul **intangible cultural heritage**) fogalma az épített és természeti örökségtől való megkülönböztetésként az **intangible** szóval fejezi ki megfoghatatlan voltát, nem tárgyiasult jellegét. A szellemi kulturális örökség hagyományos és élő egyszerre, folyamatosan újraalkotott és szóban továbbadott. A szellemi kulturális tevékenység soha nem statikus, hanem egy olyan tudás, mely generációról generációra való vándorlás során alakul ki és létezik tovább.

Az egyezmény definíciója szerint a szellemi kulturális örökség:

olyan **szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség** – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, **tárgy**, műalkotás és **kulturális színhely** –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a **nemzedékről nemzedékre hagyományozódó** szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként **állandóan újratehermenek** – az **identitás** és a **folytonosság** érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a **kulturális sokszínűség** és **emberi kreativitás** tiszteletét.

A szellemi kulturális örökség többek között az alábbi területeken nyilvánul meg:

a) szóbeli hagyományok és kifejezési formák, beleértve a nyelvet is, mint a szellemi kulturális örökség hordozóját, *b)* előadóművészetek, *c)* társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események, *d)* a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok, *e)* hagyományos kézművesség.

A hazai megvalósítás feladatai, védőintézkedések:

Az egyezmény ajánlása szerint a részes államoknak feladata:

- a szellemi kulturális elemek **azonosítása**, meghatározása
- nyilvántartás**ba vétele, leltárak készítése
- az örökségmegőrzés bevonása a **tervezési programok**ba
- felelős **szakértői testületek** létrehozása (nemzeti bizottság, örökségvédelmi szakértői rendszer, szakmai hálózat)
- kutatási módszerek** kifejlesztése a szellemi kulturális örökség megőrzése érdekében
- szellemi kulturális örökség **szakértők képzése** (egyetemi képzés, akkreditált továbbképzés)
- a szellemi kulturális örökséghez való **hozzáférés** biztosítása (honlap, média, kiadványok, fesztiválok, bemutatók)
- dokumentációs intézmények** létrehozása a szellemi kulturális örökség számára

(archívumok, adatbázisok)

-oktatás, tudatosság erősítése:

nyilvánosságot megcélzó oktatási, tájékoztatási programok (népszerűsítő tevékenységek)

helyi tantervek és képzési programok

kapacitásépítő tevékenység (irányítás, tudományos kutatás)

tudásátadás iskolarendszeren kívül

A szellemi kulturális örökség igazgatóság működése:

Az igazgatóság fő tevékenysége a szellemi kulturális örökség megőrzését szolgáló szakmai feladatok kijelölése, azok megvalósításának koordinálása, esetenként lebonyolítása, a rövid és hosszú távú szakértői programok, kutatások ösztönzése, az egyezményben kijelölt célok, ajánlások hazai és részben határon átívelő megoldási javaslatainak megfogalmazása. Feladata elősegíteni a szellemi kulturális örökség szerepének társadalmi felértékelésére tett lépéseket, valamint a helyi közösségek önazonosságát, identitását erősítő saját kulturális örökség tudatosítását és az annak megőrzésére irányuló törekvéseket. Ennek érdekében az alábbi konkrét feladatokat látja el:

1. A szellemi kulturális örökség megőrzésével kapcsolatos **feladatok koordinálása**, a szakmai és közigazgatási feladatok megvalósításának segítése, az **információáramlás biztosítása**.
2. **Szakértői egyeztető tanácskozások, konferenciák** szervezése.
3. A szellemi kulturális örökséget hordozó és megőrző közösségek folyamatos **tájékoztatása**, szakmai tanácsadás, a képviselőikkel való kapcsolattartás, a **vizibilitás** lehetőségének biztosítása.
4. A szellemi kulturális örökség **nemzeti jegyzékének** folyamatos karbantartása, szakmai gondozása. Az egyezmény 12. cikke értelmében minden részes állam „a területén található szellemi kulturális örökséget a megfelelő közösségek, csoportok és nem kormányzati szervek részvételével azonosítja és meghatározza”, és a megőrzés előfeltételeként nyilvántartást készít róla. Ezt a célt szolgálja Magyarországon a 2008 őszén létrehozott nemzeti jegyzék, amelyre az érintett közösségek javasolhatják felvételre az egyes elemeket. Az igazgatóság feladata biztosítani a nemzeti jegyzékre történő **jelölés feltételeit**, nyilvánossá és széles körben elérhetővé tenni a jelöléssel kapcsolatos dokumentumokat, szakmai tanácsadást nyújtani, segédanyagokat,

módszertani útmutatókat rendelkezésre bocsátani. Az igazgatóság **fogadja a beérkező jelöléseket, regisztrálja** és elvégzi azok formai ellenőrzését, továbbá szakmailag előkészíti a jelöléseket a nemzeti bizottság számára. **Nyilvánossá teszi** az oktatási és kulturális miniszter döntését arról, hogy mely elemek kerülnek fel a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére, esetenként „Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájá”-ra. Folyamatosan biztosítja a nemzeti jegyzéken szereplő szellemi kulturális elemek nyilvántartását, elérhetővé tételét az erre a célra kialakított honlapon.

5. **Nemzetközi felterjesztése elkészítése** „Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájá”-ra: a nemzeti bizottság javaslata alapján az oktatási és kulturális miniszter dönt arról, a szellemi kulturális örökség nemzeti listájáról mely elemek kerüljenek felterjesztésre Magyarország által. A felterjesztés szakmai részét az igazgatóság koordinálja.

6. **Szakmai hálózat** kiépítése. A tervezett hálózat magában foglalja a helyi kulturális civil szféra tagjait, és minden olyan szakembert, kulturális központot, kutató- és oktatóhelyet, archívumot és közgyűjteményt, amely a szellemi kulturális örökség kérdésével bármilyen módon foglalkozik, illetve az adott közösség, régió életét, adottságait, lehetőségeit behatóan ismeri, és képviseli.

7. A szellemi kulturális örökséggel kapcsolatos **oktatási programok** ösztönzése, szervezése, a törvényi szabályozás szakmai előkészítése: az egyezmény egyik alapelve az „oktatás, a tudatosság erősítése és a szakmai képességek fejlesztése” (*lásd egyezmény 14. cikk*). Az egyezményben megjelölt konkrét feladatok több szintű oktatási és képzési rendszert feltételeznek: (a) a nyilvánosságot megcélzó oktatási és tájékoztató programokat, (b) az érintett közösségeknek szóló speciális oktatási és képzési programokat, (c) valamint a tudományos kutatás területeinek kapacitásépítését és az örökségvédelmi szakemberek kiképzését.

8. A szellemi kulturális örökség **dokumentálásának**, nyilvántartásának koordinálása, a már archivált kulturális örökség elemek **hozzáférhetővé** tételének biztosítása.

9. Tájékoztató, összefoglaló **kiadványok, módszertani segédletek** megjelentetése, útmutató, glosszárrium készítése.

10. A szellemi kulturális örökség **honlapjának** folyamatos karbantartása, fejlesztése.